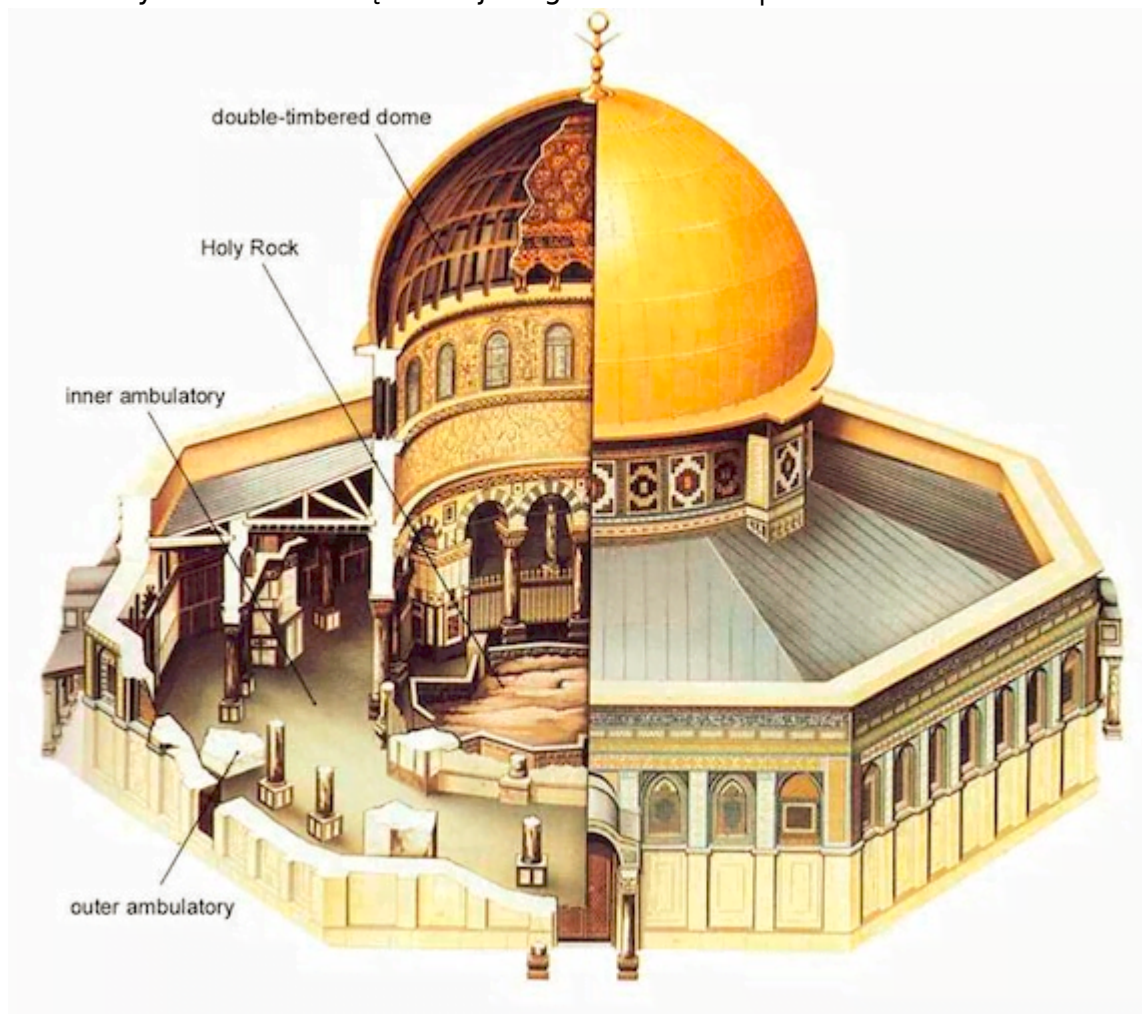

Kościół Św. Gertrudy z rodowodem powiązany z templariuszami

written by Archiwum Urzędu Miejskiego w Darłowie | 18 września 2020

Klejnotem gotyckiej architektury, który unikalną sylwetką góruje nad północno-wschodnią częścią Darłowa jest kościół parafialny p.w. Św. Gertrudy. Wzniesiono go poza murami miasta w drugiej ćwierci XIV wieku, jako kaplicę szpitalną. Pełniła również rolę przytułku i miejsca noclegowego, dla pielgrzymów i podróżnych.

Kościół św. Gertrudy, a centralne budowle templariuszy

Według badań i analiz prof. Andrzeja Grzybowskiego, autorytetu w dziedzinie historii sztuki kościół p.w. Św. Gertrudy w Darłowie zbudowano w drugiej ćwierci XIV wieku. Tezę tę potwierdzają również badacze m.in.: Teresa Mroczo, Ludwig Böttger, Felix Boehmer i Iwona Strzelecka. Na Pomorzu przy końcu XIV wieku było znanych około 33 szpitali (przytułków) poświęconych św. Gertrudzie. Już w roku 1406 r. został wspomniany szpital św. Gertrudy w Darłowie. Natomiast wzmianka z 16 września 1497 r. przypomina o największej w dziejach Darłowa powodzi jaka nawiedziła Darłowo, wywołanej trzęsieniem ziemi i falą tsunami zwanej „Rykiem morskiego niedźwiedzia” (spowodowanej wielkim wybuchem gazu i ropy gwałtownie uwolnionym z pod dna Bałtyku). Gigantyczna fala całkowicie zniszczyła port i chaty rybaków, a trzy zacumowane tam statki wyrzuciła kilka kilometrów dalej na ląd, w tym jeden w pobliże kaplicy Św. Gertrudy.

Zakon Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona powstał w 1118 r. w Ziemi Świętej. Rycerze-zakonnicy chronili pielgrzymów i szlaki pielgrzymkowe. Po zdobyciu Jerozolimy przez krzyżowców od ówczesnego króla Ziemi Świętej Baldwina II otrzymali oni na swą siedzibę skrzydło pałacu, przylegające do dzisiejszego meczetu al-Aksa, który niektórzy krzyżowcy postrzegali jako Świątynię Salomona. Schrystianizowana świątynia zwana po łacinie Templum dała nazwę zarówno zakonowi Templariuszy, jak i wznoszonych przez nich świątyń (templum).

Kopuła Skały zbudowana na miejscu Świątyni żydowskiej w VII wieku w celu uhonorowania Wniebowstąpienia Mahometa, była jednocześnie istotnym miejscem zarówno dla religii żydowskiej i chrześcijańskiej. Kopuła przykrywa skałę, na której – w/g Biblii Abraham chciał złożyć w ofierze Bogu swego syna Izaaka. Z tej samej skały wedle wierzeń muzułmanów Mahomet miał doznać wniebowstąpienia. Tutaj też Jakub miał zobaczyć drabinę wiodącą do nieba. Podczas chrześcijańskiego panowania w Jerozolimie (1099–1187 i 1229–1244) Kopuła na Skale służyła jako kościół.

Wzniesiono ją na planie ośmiobocznym z podwójnym wieńcem podpór wyznaczających dwa obejścia otaczające okrągłe sanktuarium. Powyżej został umieszczony cylindryczny tambur przykryty kopułą z połączonych płytek.

Niewątpliwie świątynie templariuszy na planie centralnym, tzn. na planie koła lub wieloboku nawiązywały do jerozolimskiej Kopuły na Skale (Świątyni Salomona). Z angielskich kościołów templariuszy na planie centralnym wzniesiono: Temple Church w Londynie, konsekrowany w 1185 r., kościół Grobu Św. w Cambridge z ok 1130 r, kościół Little Maplestead w hrabstwie Essex- kościół Jana Chrzciciela z ok 1335 r., St Sepulchre's w Northampton – kościół Grobu Św. Z ok 1100 r.

Najbardziej znaną komandorią templariuszy w prowincjach europejskich była bez wątpienia paryska siedziba zakonu. Komandoria paryska była siedzibą mistrza prowincji francuskiej oraz skarbnika zakonnego i zarazem królewskiego. Niestety do dnia dzisiejszego nic nie zachowało się po założeniu komandorii. Zabudowania domu paryskiego zostały niemal doszczętnie zniszczone w czasie Wielkiej Rewolucji.

Fakty z dziejów kościoła Św. Gertrudy

Tę centralną gotycką świątynię inspirowaną wczesnogotycką architekturą sakralną angielskich templariuszy zapewne wzniesli w najwyższym miejscu Darłowa joannici, którzy mieli w Darłowie już w pierwszej ćwierci XIII wieku kościół p.w. Św. Wojciecha oraz dwór i trzyłanowe gospodarstwo w Kopaniu. Joannici byli spadkobiercami templariuszy. Fundatorem świątyni była najpewniej rada miejska.

W Polsce darłowski kościół Św. Gertrudy ma najbardziej zbliżoną konstrukcję do XIII-wiecznej późnoromańskiej oszkarpowanej kaplicy zamkowej na rzucie 12 -boku z 6-cioma filarami we wnętrzu, w Legnicy. Niestety w czasach protestanckich została przebudowana.

Funkcje szpitalno – przytułkowe kościół św. Gertrudy zapewne pełnił do mniej więcej końca XV wieku. Przejął je wzniesiony w XV wieku kościół p.w. Św. Jerzego i szpital Św. Ducha. Wówczas dolną kondygnację kaplicy przeznaczono na ossarium. W roku 1539

kaplica Św. Gertrudy stała się własnością kościoła protestanckiego. Po pożarze kościoła w roku 1620 okna gotyckie zamurowano i zastąpiono wspólnym namiotowym dachem, który przetrwał do dziś.

Kościół św. Gertrudy podobnie jak szpital św. Jurgena i Ducha Świętego dysponowały dochodami z ziemi ornej oraz z zapisywanych testamentów. W połowie XVI w majątkiem kościoła św. Gertrudy zarządzali trzej prowizorzy jeden z rady parafialnej i 2 spoza kościoła. Prowizorzy sprawdzali przede wszystkim tzw. rok obrachunkowy, który rozpoczynał się od 4. niedzieli Wielkiego Postu i trwał do takiej samej niedzieli przyszłego roku.

Pierwsza wzmianka o dzwonie w kościele św. Gertrudy pochodzi z roku 1623, kiedy to przeniesiono go do kościoła św. Jerzego. W roku 1676 kościół św. Gertrudy dysponował dochodami w wysokości 151 talarów 2 grosze i 23 fenigi przy wydatkach 107 talarów 3 grosze i 9 fenigów. W 1718 r. dochód wynosił 32 talary 19 gr 22 fen., a wydatki 31 tal, 2 gr 12 fen. W 1773 r. kościół posiadał 12 kapitałów na łączną sumę 238 talarów 16 gr. Do kaplicy św. Gertrudy w roku 1849 należała posiadłość ziemska o powierzchni 2 morgi i 150 prętów oraz podwórze kościelne i ogród. W połowie XIX stulecia w kościele św. Gertrudy było 141 miejsc siedzących. Pobożni parafianie składali na rzecz kościoła św. Gertrudy testamenty - ofiary w celu opieki nad ich grobami.

Gruntowny remont kościoła wg projektu prof. Sackura został przeprowadzony w roku 1912 na 600 -lecie II lokacji miasta. Wówczas zasypano podziemia, obniżono poziom posadzki i zamurowano wejście do ossarium, oraz przebito dwa owalne okienka, jedno od strony północnej, drugie od strony południowo-zachodniej. Podczas I wojny światowej, w latach 1914 - 1915, w kaplicy św. Gertrudy odprawiano Msze Święte dla katolików.

Powojenne dzieje kościoła Św. Gertrudy

W latach 1945-1988 kościół pełnił funkcję kaplicy przedpogrzebowej. 30 lipca 1988 r. Rada Narodowa Miasta i Gminy Darłowo wydała postanowienie o przekazaniu kościoła Św. Gertrudy parafii. Ostateczne przejęcie świątyni nastąpiło w roku następnym.

Erygowanie parafii pw. św. Gertrudy, nastąpiło 26 lipca 1990 r. Pierwszym proboszczem został ks. Eugeniusz Gniłba. Rozpoczęto wówczas gruntowny remont kościoła, podczas którego odkryto polichromię figuralną, przedstawiającą Madonnę na tronie, klęczącą postać oraz wici roślinne. 12 sierpnia 1990 r. odprawiona została pierwsza Msza Święta w parafii św. Gertrudy - z powodu remontu przed kościołem, a 20 października 1990 r. - pierwsza Msza Święta w kościele św. Gertrudy. Następnie 14 września 1992 r. procesja błagalno- pokutna z krzyżem przeszła ulicami miasta na pamiątkę ślubów plebana i burmistrza z 1497 r.

Dalej 29 grudnia 1993 parafia św. Gertrudy z rąk Ministerstwa Kultury i Sztuki otrzymała II nagrodę w konkursie ogólnopolskim „Najlepszy użytkownik obiektu zabytkowego 1992” organizowanym przez Generalnego Konserwatora. Nagrodą były dwa świeczniki mosiężne z XVIII wieku. W roku 1993 przeprowadzono konserwację i rekonstrukcję organów, wykonano ścianę ołtarzową: malowidło, rzeźbioną i polichromowaną obudowę tabernakulum, podstawę pod krzyż i konfesjonały.

Podczas mszy św. 12 grudnia 1994 ks. bp Ignacy Jeż poświęcił dzwony zawieszane na wolnostojącej drewnianej dzwonnicy. Dzwony św. Gertrudy mają następujące charakterystyki: Pierwszy o tonie „Dis” waży 260 kg i ma średnicę 75 cm. Na płaszczu nosi napis Św. Gertruda, Par. p.w. św. Gertrudy, Darłowo A D 1994. Drugi o tonie „F” waży 193 kg i ma średnicę 68 cm. Na płaszczu widnieje wizerunek św. Wojciecha, z napisem: Św. Wojciech, Par. p.w. S.G. Darłowo AD 1994. Trzeci dzwon o tonie „G” waży 110 kg i średnicę płaszczu 55 cm. Na płaszczu wizerunek św. Maksymiliana Kolbe i napis: Św. Maksymilian Maria Kolbe, Par. p.w. S.G. Darłowo AD 1994. Każdy dzwon posiada ornament poniżej górnej krawędzi dzwonu z nazwą firmy Saturnin Skubiszewski, Ludwisarnia Poznań. Kościół został konsekrowany 10 sierpnia 1997 r. przez biskupa Mariana Gołębiewskiego, w pięćsetną rocznicę pamiętnej powodzi z falą tsunami.

Architektoniczny Opis świątyni

Obiekt, z wyższą sześcioboczną częścią centralną otoczony jest dwunastobocznym niższym obejściem o bokach na przemian dłuższych i krótszych. Budynek murowany z cegły wsparty trójjuskowymi szkarpami. W trzech dłuższych bokach: (północno - wschodnim, południowo - wschodnim i południowo - zachodnim) umieszczono ostrołukowe profilowane portale wejściowe.

Kościół Św. Gertrudy wzniesiono w formie dwukondygnacyjnej w której górna kondygnacja służyła mszom i uroczystościom sakralnym, zaś dolna początkowo była miejscem szpitalno - przytułkowym, przekształconym następnie na ossarium, w którym gromadzono szczątki kostne ze zlikwidowanych grobów. Ślady istnienia dolnej kondygnacji - ossarium widoczne są w przyziemiu elewacji południowo-zachodniej. Znajdujemy tam górną część zamkniętej odcinkowo płyciny oprofilowaną wątkiem oraz na poziomie fundamentu półkuliście ułożone cegły wskazujące najpewniej wejście do ossarium.

Budowla jest przykryta namiotowym, dwunastobocznym dachem krytym gontem dębowym. W centralnej części dachu umieszczono ośmioboczną wieżyczkę z bardzo wysokim, ostrołukowym hełmem pokrytym gontem. Jest ona zwieńczona miedzianą iglicą z kulą, krzyżem i kurkiem. Pierwotnie osobny dach przykrywał nawę centralną, a osobny obejście. Obie połacie dachu rozdzielał murowany pierścień z sześcioma ostrołukowymi oknami. Okna za wyjątkiem jednego szczelinowego, przypominającego otwór strzelniczy na pierwszej kondygnacji są zamknięte łukiem półpełnym. Blendy zamknięte łukiem odcinkowym. Ściany i sklepienie waz z detalem architektonicznym pokryte pobielonymi tynkami grubości 5-7 mm.

Świątynię wzniesiono na fundamencie z polodowcowych granitowych otoczków połączonych zaprawą wapienną. Zarówno cokół jak i mury budowli wykonane są w wątku wendyjskim (słowiańskim) zwanym także dwuwozówkowym, który zanikł ostatecznie ok. roku 1420. Do wnętrza kościoła prowadzą profilowane ostrołukowe portale, oraz jedna przybudówka (zakrystia) na rzucie trapezu z dachem pulpitem krytym gontem.

Wnętrze i wyposażenie kościoła

Wnętrze kościoła, zaskakuje odwiedzających bogactwem form architektonicznych. Część środkowa kaplicy przykryta jest sklepieniem gwiazdzistym sześcioramiennym o

profilowanych żebrach opartych na sześciu filarach. Gwiazda sklepienia wyznaczona konstrukcją żeber z centralnym płaskim zwornikiem z krzyżem maltańskim podzielona jest trzema długimi i trzema krótkimi promieniami biegnącymi krzyżowo pod kątem 45 stopni w stosunku do osi długich. Dwunasto-palowa gwiazda łączy się ze ścianami obejścia dzięki 6 dwudzielnym (bez zaznaczenia osi pozornymi żebrami) wysklepkom żaglowym. Malowidło skomponowane przestylizowanej wici roślinnej szczelnie wypełnia przestrzenie międzyżebrowe i dzięki artystycznemu zakomponowaniu pól wysklepków optycznie „dzieli” sklepienie na 24 pola.

Na sklepieniu malowidła 12 apostołów, oraz najstarsze Madonny z Dzieciątkiem w ciemnym płaszczu.

Kompozycja polichromii sklepienia i ścian jest ściśle podporządkowana ramom architektonicznym. Wić późnorenesansowej nieco manierystycznej formie tworzy kształt podobny do spirali. W miejscach spływu żeber wić wyrasta z przedstawień maskaronów. Umieszczono je w przewiązkach słupek oraz w ostrych końcach żagli. Żadna z form nie powtarza się. Większość masek umieszczona jest wokół otworów wentylacyjnych i odwadniających sklepienia co nadaje im zabawny, groteskowy charakter głów o rozdziawionych ustach.

Arkady zamknięte łukiem ostrym są wsparte na ośmiobocznych filarach o profilowanych narożach z cegły o przekroju w formie wałka z mniejszymi wałeczkami po bokach. Przęsła obejścia, przylegające do dłuższych ścian dwunastoboku, przykryte są sklepieniami gwiazdzistymi na bazie sklepień krzyżowych, natomiast przęsła przylegające do ścian krótszych posiadają sklepienia sześciopolewe. W drugiej połowie XIX wieku wykuto od strony południowej trzecie wejście do świątyni.

Po wschodniej stronie kościoła znajduje się prezbiterium, wydzielone z trzech przęseł obejścia (większego i dwóch mniejszych przęseł). Prezbiterium ma podniesioną posadzkę o dwa stopnie. Ścianę tęczową zdobi polichromia przedstawiająca postaci św. Piotra, św. Gertrudy i św. Jakuba Starszego. Na pozostałych ścianach malowidła 10 apostołów i najstarsze Madonny z Dzieciątkiem. Za ołtarzem w 1961 r. odsłonięto polichromię iluzoryczną z przełomu XIX i XX wieku, ukazującą kolumny, pilastry z fakturą imitującą marmur oraz girlandy w górnej części malowidła.

Nad zachodnim wejściem do kościoła, na balkonie chóru muzycznego znajdują się organy z 1860 roku, ufundowane przez właściciela Towarzystwa Żeglugowego Edwarda Heptenmachera, z neobarokowym prospektem organowym. Pod chórem muzycznym, po obu stronach wejścia zachodniego, umieszczone są konfesjonały w formie dwudrzwiowej szafy, z cytatami z Biblii na drzwiach.

Wewnątrz budowli zachowały się m.in.: drewniane empory z XVII i XVIII wieku z bogato zdobionymi balustradami. Po obu stronach organów znajdują się po dwie balustrady empor, dekorowane kwiatami i atrybutami czterech ewangelistów: Mateusza (anioł), Marka (lew), Łukasza (wół) i Jana (orzeł), a także dwoma malowidłami cechu szewców-fundatorami empor. Pod spodem empory dekorowane są przepięknymi motywami roślinnymi. Na parterze zachowały się ławy kościelne z XVIII wieku z malowanymi przedpiersiami: kwiatowa, herbowa ukazująca herb Darłowa i herby najbogatszych cechów kupców i browarników, anielska oraz postaci św. Piotra, św. Pawła i reformatorów Marcina

Lutra i Filipa Melanchtona.

W roku 1961 za ołtarzem odsłonięto polichromię ścienną z przełomu XIX i XX wieku: kolumny, pilastry z fakturą, która imituje marmur, z wijącymi się w górnej części girlandami. W 1990 roku dokonano odkrycia polichromii figuralnych: Madonny na tronie oraz klęczącej postaci i wici roślinnej. Kolejne malowidła dostrzec można za ołtarzem. Pochodzą z przełomu XIX i XX w., przedstawiają kolumny i pilastry o fakturze imitującej marmur.

Opracował 18.09.2020 Leszek Walkiewicz